

SZAHA IDENTITÁS ÉS A SÁMÁNOK

A korábbi kutatásokról

Szibéria keleti részén, egy szinte Európa nagyságú területen, más népekkel élnek együtt a *jakutok*, vagy ahogy ők magukat nevezik, a *szaha* nép. A Jakut Köztársaság területe ásványi kincsekben nagyon gazdag, éppen ezért az ott élő gyér, körülbelül egymilliónyi lakosság talán a leggazdagabb lehet az egész földön. Maguk a török nyelvet beszélő *szahák* kevesebb, mint négyszázezeren vannak és évszázadok óta együtt élnek a többi észak-szibériai kisebbségi néppel, mint az *evenkik*, *evenek* (*lamutok*), *dolgánok*, *korjácok*, *csukcsok* és mások. A többség ma orosz, akik már a cári idők óta ott élnek, s ez azt jelenti, hogy az ortodox vallási térítés is korán megindult. Ennek megfelelően a jakut értelmiség tulajdonképpen teljesen eloroszosodott és már a 19. századtól kezdve sokan közülük művelt értelmiségivé váltak. A falusi népesség természetesen megtartotta anyanyelvét és a régi hit, mitológia teljes rendszerét, melyet aztán a 19. század utolsó negyedétől oda száműzött orosz értelmiség gyűjtött össze, és pontosan lejegyezték a sámánokkal kapcsolatos szokásokat is.

Ez az intellektuális hagyomány, mármint a samanizmus kutatása tehát több mint egy évszázadra tekinthet vissza és olyan kitűnő művelői voltak, mint N. A. VITASEVSKIJ (1890), V. N. VASZILJEV (1909) – aki a sámán segítő szellem ábrázolásairól írt, 1910-ben pedig a jakut sámánkosztüm és a dob leírását készítette el –, W. G. SIEROSZEWSKI (1901) és G. V. KSZENOFONTOV (1930). Különösen ki kell emelnünk KSZENOFONTOV (1929a) igen alapos gyűjtéseit, aki maga is jakut származású lévén könnyebben szót értett a népi adatközlőkkel. Érdemes külön megemlíteni, hogy egyik könyvében a keresztény hagyományt hasonlította össze a régi sámánista elgondolásokkal, és nagyon sok hasonlóságot talált Krisztus alakja és a sámánok között (KSZENOFONTOV, 1929b). Természetesen a kommunizmus és különösen a sztálini időszak sámánüldözéseinek évtizedei alatt nemigen lehetett ezzel a témával foglalkozni, bár meg kell említeni, hogy A. A. Popov a jakut samanizmusról szóló bibliográfiájában több mint száz címet sorolt fel, ami a témával foglalkozott (POPOV, 1932). Ugyanő egy érdekes cikket írt arról, hogy miként kapja meg a szellemek által kiválasztott személy a sámánság képességét (POPOV, 1947). Itt jegyezzük meg, hogy a jakutok szomszédságában élő kis kisebbségi népcsoportról, a *dolgánokról* egy cikke (POPOV, 1981) és egy posztumusz monográfiája jelent meg az 1980-as évek elején (POPOV, 1984).

Az újabb kutatónemzedék jelentkezését többek között N. A. Alekszejev személye jelzi, ő az 1970-es évek közepétől tanulmányok és monográfiák sorában foglalkozott a szibériai török népek vallási elképzeléseivel, azok korai formáival, ami természetesen a samanizmust jelenti (ALEKSZEJEV, 1975, 1978, 1980, 1984, 1992). A Szibériába száműzött lengyel származású Sieroszewski munkáját 1993-ban adták ki újra, és 1992-ben jelentették meg reprint formájában Kszenofontov nagy jelentőségű monográfiáját a jakut samanizmusról (KSZENOFONTOV, 1930 és 1992). Erdemes felidézni Sieroszewski gyűjtéseiből azt, ahogy három nagy csoportra osztotta a jakut sámánokat, annak megfelelően, hogy milyen erős segítő szellemük (*emeget*) volt. A leggyengébbek – az utolsók (*könnövü oyün*) – tulajdonképpen egyszerű emberek voltak, akik egy kicsit kiváltak a többiek közül, csak az egyszerűbb betegségeket tudták gyógyítani, megfejtették az álmokat, de ők nem végeztek nagyobb sámánszertartásokat. A második csoport az úgynevezett középső sámánok (*orto oyün*), önekik már jelentős varázserejük volt és erős segítő szellemük. Végül a harmadik csoportba a nagy sámánok tartoztak, akiknek pártfogó szellemét az ég küldte és nagy erejüknel fogva ők mindenféle sámánszertartást, köztük a gyógyítást is el tudták végezni. A lengyel kutató szerint ilyen nagy sámán a jakutok körében egyidőben legfeljebb négy lehetett egész jakut földön, akik a nagyobb nemzetségekből kerültek ki. A nagy sámánok az összes sámántrükköt el tudták végezni, például késsel megszúrták magukat, botot vagy izzó parazsat nyeltek. A jó sámán mégsem ezekkel tűnt ki, hanem hogy sok jó tulajdonsággal rendelkezett, környezetében mindig segített, nem beszélt magáról, nem volt követelőző, hanem inkább valamiféle belső kisugárzással rendelkezett, így tiszteletet ébresztett a környezetében. Az ilyen sámánról mondták: „az nem hazudik, vagy megtagadja a segítséget, vagy segít” (SZEROSEVSKIJ, 1993, idézet a kéziratos magyar fordításból, 15–21.).

A kutatók új nemzedéke már Moszkvában szerezte meg a kandidátusi, majd a tudományok doktora fokozatokat, és az 1970-es évektől kezdve kellő felkészültséggel láttak hozzá saját népük történeti etnográfájának, a folklór sámánokkal kapcsolatos szövegeinek, a vallási képzetek és a népi gyógyítás, valamint a sámánok táncainak és mozgáskultúrájának a felgyűjtéséhez (ZORNICKAJA, 1978). Az 1980-as évektől kezdve külföldi kutatók előtt is megnyílt ez a terület, közülük egy amerikai kutató nő életfeladatának tekintette a *szaha* kultúra jelenségeinek a megismerését és leírását. A washingtoni egyetemen oktató Marjorie Mandelstam Balzer szinte minden évben hosszabb-rövidebb kutatóúton jár a jakutok között és személyes baráti kapcsolatai révén olyan adatokhoz is hozzájut, amelyek egyébként rejtve maradnának még a legjobb antropológus előtt is. Ez a többször visszatérő, személyes részvételen alapuló antropológusi munka meghozta az évek során az eredményeket, és az amerikai kutató nő lényegében a legmélyebbre hatolt a *szaha* intellektuális élet változásainak megörökítésében. Így például ő maga is ott volt, azt is mondhatjuk személyesen vett részt a *kut-sür* moz-

galom (SZAVVINOV, 1995; UTKIN, 1996) megalakulásában és annak kulturális összetevőit pontosan leírta. Ez az 1980-as évek végén elindult mozgalom a *szaha* értelmiség körében keletkezett és az etnikus tudatosság felélesztését tűzte ki célul. Minden bizonnyal összefüggésben volt azzal a ténnyel, hogy a török eredetű jakutok az oroszokkal szemben évszázadokon keresztül egyfajta belső, lelki ellenállást tanúsítottak. Teljesen természetes tehát, hogy ebben a mozgalomban a helyi sámánságnak kitüntetett szerepet szántak és ez hozzájárult a sámán hagyományok felértékelődéséhez (BALZER, 1999).

Az 1990-es évek: a nyitás és a konferenciák

Az újabb gyűjtések eredményeit hasznosítják azok a kutatók, akik ma foglalkoznak a jakut sámánság kérdéseivel. Így P. A. Szlepcov egy személyes interjú során áttekintette a jakut sámánok csoportjait, mégpedig az általuk végzett rituális munka szempontjából. Megkülönböztetett álomlátókat (*tyl'yt*), jövőmondókat (*bilgehüt*), látnokokat (*köröčü*), jósokat vagy prófétákat (*icsään*), gyógyítókat (*otohut*), az áldó ének mondóit (*algiszcšit*), egyszerű énekmondókat (*olpoyxohut*), egyszerű sámánokat (*ojuun*) és sámánasszonyokat (*udagan*). Ez a felosztás tulajdonképpen a sámánok különféle társadalmi szerepeit írja körül. Ő is megkülönböztet a hagyomány alapján égi eredetű sámánt vagy sámánasszonyt (*aiyy algysčyt* és *aiyy ojuuna*), ők a közvetítők az emberek világa és a jóságos istenségek (*aiyy*) világa között, és ők tudnak jóléért könyörögni a nemzetség tagjai számára. Ők azok, akik helyre tudják állítani a felborult egyensúlyt a természetben, mint amilyen a betegség állapota is. Szlepcov a vele való beszélgetés során elmondta, hogy a szovjet hatalom megteremtésének első éveiben a legkegyetlenebb hadjárat a jakut sámánhagyomány ellen indult, amely később is folytatódott azzal, hogy a gyógyító sámánokat sarlatánoknak tekintették (P. A. Szlepcovval 1992-ben készítettem személyes interjút). A szovjet hatalom a nemzeti kisebbségek kultúrájának egységesítését erőltette, de a hivatalos állami politika ellenére a *szaha* nép mégis megőrizte hagyományos, rituális kultúrájának legfontosabb elemeit. Így aztán 1990-ben létre tudták hozni a Jakut Népi Gyógyítók Szövetségét (V. A. Kondakov vezetésével – vö. BALZER, 1993, 147.). Ez lehet a kezdő időpontja a *szaha* nép nemzeti tudata megerősödésének és a jakut sámán hagyományok reneszánszának. Erre a mozgalomra később még visszatérünk.

1992-ben rendezték meg azt a konferenciát, amely véleményem szerint fordulópontot jelent a szibériai sámánság kutatásának történetében. A konferencia rendezői, a jakut kollégák, valamiképpen láthatóvá kívánták tenni, hogy ez a tudományos összejövétel különbözik a korábban megszokottaktól. Így ezen a *peresztrojka* utáni első nyilvános konferencián, melyet a samанизmusról tartottak Jakutszkban, a résztvevőknek egy jelképes kapun kellett áthaladniuk, amely tulajdonképpen egy női alak széttett lábaihoz ha-

sonló ágas fa volt. A belépőket itt megfüstölték a szibériai török népeknél használatos izzó boróka ágakból áradó finom illatú füsttel. Még mielőtt a konferencia munkája megkezdődött volna a *szaha* főváros modern főterén, a nagyszínház előtti téren hatalmas kört alkotva táncoltak a vállalkozó kedvű résztvevők. Ezt a jellegzetes láncdancot (*ahyoxaj*) a jakutok nagy nyárközepi közösségi ünnepe (*hyjjax*) alkalmából járják, sokszor több mint százan is, egy előénekes vezetésével. Ő a sor élén, mintegy költő-énekmondó, egy-egy sort improvizálva énekel, s a többiek megismétlik a szöveget. A konferencia előtt a körben együtt táncolt a jakut kulturális miniszter (Andrej Szavics Boriszov, akinek igen tanulságos életútjáról és színházrendezői elveiről bővebben írt BALZER, 1993, 133–146.), a vendég tudósok, moszkvaiak és külföldiek, öregek és fiatalok, férfiak és nők, követve az egyre gyorsuló ritmust.¹ Néhány évvel tehát a *glasztnosztj* után, 1992-ben, szinte nemzeti tüntetésszámba ment ez a közös körtánc és együttléklés. Ahogy a helybeli kollégák elmondták, ők a nemzetközi konferencia megrendezésével érveltek, amikor a hatóságoktól hivatalosan is engedélyt kértek a nemzeti jelképek tekintett körtáncra. A samanizmusról szóló konferencia megrendezése már önmagában is nagy eredménynek számított. Igaz, annak címe: *Samanizm kak religija (A samanizmus mint vallás – GOGOLEV, 1992)* világosan jelezte, hogy a *szaha* nép ősi hitét a vallások egyikének képzelték el.² Jellemző az egykori szovjet kollégák gondolkodásmódjára, hogy az etnikus hiedelemrendszereket még a 20. század végén is csak a vallások kategóriájában tudták értelmezni. Annyiban persze igazuk van, hogy mint a közösség ideológiai rendszere, a sámánság is valamiképpen rendszert alkot. Jellemző volt az akkori államelnök, a „Szaha Köztársaság” elnökének nyilatkozata, melyet akkor tett, amikor fogadta a konferencián résztvevő tudósok egy csoportját. Egy burját kolléga, T. M. Mihajlov megkérdezte tőle, hogy ő miként látja a sámánság helyzetét a köztársaság életében. Ekkor a régi kommunista elnök, aki korábban kolhozelnök volt, azt válaszolta, hogy abban az ideológiai vákuumban, amely a kommunizmus eltűnése után keletkezett, „kell a népnek egy új ideológia és ez lehet a *szaha* nép régi vallása, vagyis a samanizmus”. (Ő akkor az *-izmus* végű szót használta a régies orosz kifejezés, a „*samansztvo*” helyett.) Világosan látni kell, hogy a konferencia rendezői a nemzetközi tudományos rendezvényt és a samanizmust, továbbá a külföldi résztvevőket használták arra, hogy ott helyben a saját politikai pozícióikat megerősítsék. Különösen vonatkozik ez a megállapítás a konferencia rendezőire, a jakutszki állami egyetemen tanító kollégákra (A. I. Gogolev, A. P. Resetnyikova, E. N. Romanova, P. S. Szlepcov), akik a sikeres tanácskozások után nagyot nőttek a helyi politikai autoritások szemében.

Az 1992-es konferenciához kapcsolódott a helyi nemzeti színház egyik produkciója, nevezetesen a sámán gyógyító rítust részletesen bemutató

¹ Ez a jelenet látható a *Sámánok földjén* című filmem nyitó képsorain.

² A konferenciáról részletes ismertetés jelent meg a *Valóság* című folyóiratban – HOPPÁL, 1993.

színpadi játék. A rendező régi, eredeti és hiteles folklór szövegekből indult ki, és az egész előadás célja az volt, hogy eredeti szaha nyelven adják elő a rituális folklór legszebb részeit. (1. kép) Erre azért volt szükség, mert a

1. kép Sámán-színház 1992, Jakutsz, Nemzeti Színház. Egy sámán beavatást és egy gyógyítást játszottak el.

fővárosban élő szaha közösség nagyobbik fele már nem beszéli ősei nyelvét, hiszen több nemzedék óta oroszul tanulnak, nemcsak az általános, de a középiskolákban is, nem is szólva az egyetemi tanulmányokról. Így aztán a kulturális miniszter, aki korábban a jakut nemzeti színház főrendezője volt, tudatosan fordult az eredeti sámán folklór szövegekhez, hogy ezeknek a segítségével újra tanítsa a városban élő közösséget, s hogy azok újra használatba vegyék anyanyelvüket. Ez a törekvés teljesen egybevágott a *kut-sür* mozgalom célkitűzéseivel, vagyis azzal, hogy az etnikus identitást a már eloroszosodott jakutok körében is megerősítsék,³ erre pedig a színház is kitűnő lehetőséget nyújthat. A színészek öltözetét a múzeumban megtalálható régi sámán öltözetek mintájára készítették el, a szarvasbőr ruha szabása és kovácsoltvas díszai teljesen a múzeumi darabok megfelelői (2. kép). A dobok is hiteles másolatai a régebbi példányoknak. Érdekes jelenség, és erre külön felhívták a kollégák a külföldiek figyelmét, hogy noha színészek

³ BALZER, 1993, a *kut-sür* fogalomról ugyanott 144., valamint SZAVVINOV, 1995. A *kut-sür* fogalom jelentése szív/lélek-értelem.

alakították a sámánokat a színpadon, a közönség, a köznapi emberek közül mégis sokan teljesen komolyan vették az előadást, és az ott látottak után

2. kép Sámán-színház 1992, Jakutsz, Nemzeti Színház. Egy sámán beavatást és egy gyógyítást játszottak el.

egyes színészeket megkértek, hogy próbálják meggyógyítani a családban lévő betegeket. A kulturális kontextus tehát, és az emberek fejében lévő hiedelmek a sámánokat illetően, az azok erejébe vetett hit egymásra kopírozódott, és így a színész sámánoktól elvárták a varázserejű emberekre jellemző viselkedést. Ennek azért sem volt igazán akadálya az ő szemükben, mert némelyikükről tudták, hogy régi sámán nemzetség leszármazottai, tehát egyszerűen elvárták, hogy segítsenek. Arról nem is szólva, hogy a régi jakut sámánokról szintén azt tartották, hogy kitűnő színészek, szemfényvesztők, csodákra képes alakításaikról legendák maradtak fenn. A városban élő közönség szüleiktől, nagyszüleiktől még hallott ezekről a sámán alakításokról. Így aztán nem csoda, hogy néhányan a színészek közül sámánként is jó hírnevet szereztek az elmúlt évtized során. Nyilvánvaló tehát, hogy a kultúrának van egy belső, rejtett mozgása, ami meghatározza az emberek viszonyulását az egyes kulturális jelenségekhez, esetünkben a szaha sámánok viselkedésmódjához.

Nyolc évvel később, egy másik konferencia alkalmából, melynek témája a mandzsu-tunguz népek zenei etnográfiája volt, ugyanez a tendencia folytatódott (VAN DEUSEN – HOPPÁL, 2002). Akkor már, vagyis 2000-ben a Jakutiában élő kisebbségek, az *evenkik* és az *evenek* (régábbi nevükön a *lamutok*) is részt vettek előadásokkal a konferencia munkájában. Nemcsak részt vettek, de hagyományos népviseletben jelentek meg, és előadásuk illusztrációjaként magukkal hoztak egy idősebb és egy fiatal *even* sámánt is a hatalmas köztársaság távoli vidékeiről. A konferencia egyik napját, ahogy az szokásos, egy skanzenben töltötték a résztvevők, ahol megismerkedhettek e kisebbségek hagyományaival, többek között az *evenkik* fergeteges körtáncával is. Itt is végeztek tisztító szertartást, füstölést és a dob felélesztése után a tűznél felmelegítették a bőrét, hogy szép hangja legyen. A helyi énekesek olyan átéléssel énekeltek és táncoltak, hogy a közös körtáncba bevont tudósok és kutatók is teljesen annak hatása alá kerültek, ezt résztvevőként (és nem csupán résztvevő megfigyelőként) mondhatom. Tanulság, hogy még az eredeti rituális kontextust nélkülöző szokás-imitáció is olyan erős érzelmeket keltett, hogy azt minden, még az idegen kultúrából jött résztvevők is elismerték. Vagyis az „ott-lét”, a ritmusba való bekapcsoltság felejthetetlen élményt jelentett (3. kép).

3. kép Even sámán a tűznél felélesztí dobját és énekével szerencsét kíván a konferencia résztvevőinek. (2000. augusztus)

Gyógyítás: egyéni és társadalmi

Természetes, hogy az igazi fellendülést a jakut sámánság tekintetében elsősorban a gyógyítók megjelenésében kell keresnünk. Ahogy egyik kollégánk elmondta:

„(...) az utóbbi évtizedben tömegesen bukkannak fel az ún. extra szenszek, telepaták és különféle gyógyító specialisták, akik magukat a régi sámánok leszármazottainak adják ki. Azt mondják, felmenőik között többen voltak sámánok. Ezek afféle modern sámánok, és vannak köztük olyanok, akik hagyományos sámánavatáson is átesnek. Mint minden, a samanizmus is fejlődik, alakul, formálódik, de azért a sámán mégiscsak ott áll a hagyományos kultúra csúcán, és az alsóbb szinten ott vannak a csontrakók, a jósok, a jövőmondók és az álomfejtők. S mivel a legtöbb ember, köztük a színészek is, kis falvakból származtak, ott olyan légkörben nőttek fel, amelyben még elevenen élt a tisztelet a szellemek iránt, mert a jakut felfogás szerint mindennek van gazdászelleme. Még én magam is, ha elmegyek valahová messze, vetek valamit a tűzbe, hogy otthon minden rendben legyen, míg távol leszek. Adok valamit a tűz szellemének, hogy szerencsés legyek ott, ahová megyek.” (Interjú A. P. Resetnyikovával 1992-ben – készítette a szerző.)

A gyógyításnak természetesen nemcsak az individuális formáját gyakorolták, noha az is hihetetlenül fellendült, hanem szinte mozgalom indult annak érdekében, hogy a közösséget magát, annak belső egyensúlyát is karbantartsák és gyógyítsák. Ami az egyéni szintén megvalósuló gyógyítást illeti, második jakutszki utam alkalmával (2000-ben) volt szerencsém találkozni olyan gyógyító asszonnyal, aki ugyan maga is elvégezte az orvosi szakot, sebész szakirányon végzett, majd később a pszichoterápiát is kitanulta, látogatásunk alkalmával mégis inkább a hagyományos gyógyítást gyakorolta. A hozzá forduló páciensek pedig azért bíztak benne jobban, mint egy átlagos orvosban, mert az apja híres sámán volt. Konsztantin Csirkov volt a neve és 1879-ben született, de aztán ő is börtönbe került, ahonnan csodával határos módon megszabadult, éppen azért, hogy sámánképességét és erejét megmutatta az öröknek is, akik megijedtek és elengedték a nagyerejű sámánt. Az általa bemutatott trükkök, melyek feltehetően a hipnózison alapultak, teljesen összezavarták őrzőit (WALKER, 2004). Az orvosnő egyik kollégánkon mutatta be, hogy milyen technikát alkalmaz a gyógyítás során, és egy másik neves gyógyítónál tett látogatásunk szintén megerősített abban, hogy tulajdonképpen szimbolikus gesztusok és a személyes kisugárzás az, ami oly nagy hatással van a bajban lévőkre.

Vladimir Kondakovval, aki talán a legismertebb gyógyító Jakutiában, 2000-ben találkozhattam, és megfigyelhettem munka, vagyis gyógyítás közben. Igen szuggesztív egyéniség, aki képes arra, hogy jótékony „gyógyító

energiát sugározzon” (BALZER, 1993, 146.), s ezért őt fehér sámánnak (*ajj ojūn*) tartják szülőföldjén. Ő alapította meg a Népi Gyógyítók Szövetségét 1990-ben, s természetesen ott volt a nemzetközi konferencián is, de csak mint hallgató résztvevő, pedig akkor már megjelent első könyve a jakut népi gyógyítás titkairól, egy évvel később, 1993-ban pedig a második könyve is, *Dobun khallaan byyhyh sereten* (magyarul: *A hatalmas ég szélét vigyázó*) címmel. Az eredeti foglalkozását tekintve történelem tanár Kondakov által alkalmazott gyógymódok sajátos egyveleget alkotnak. Alkalmaz masszázst, gyógyfüveket, kínai akupunktúrát, sámán-szugeszciót, vagyis nagyon kreatív és szinkretikus gyakorlatot követ (vö. BALZER, 1999, 133.). Ő magát az oroszok által újabban bevezetett „extraszensz” kategóriába sorolta, de nem utasította vissza az *ojuun* elnevezést sem, sőt a hagyományos csonttrákók és gyógyfüvesekre használt *otohut* nevet sem.

Megjegyzem, hogy 1992-ben lehetőségünk volt egy idősebb, valódi népi gyógyítóasszonnyal találkozni a fővárostól néhány órányira, egy kis faluban. Órá is az *otohut* kifejezést használták, de mint kiderült, szépen énekelte a régi énekeket, és a minket útrabocsájtó áldó imája (*algys*) is kész költemény volt.⁴ (4. kép)

4. kép Gyógyító (*emcit*) asszony egy jakut faluban, amint elbocsátó áldó imáját, énekét énekli.

⁴ Megörökítettük az asszony énekét a *Sámánok földjén* című filmünkben.

A sámánok által végzett rituális gyógyítást kulturálisan meghatározott, „szimbolikus” gyógyításnak tartjuk. Ennek a jellegzetességei többek között, hogy a közösség és a gyógyító ugyanabban a hiedelemrendszerben mozogva és gondolkodva értelmezik az adott betegséget. Ez azt is jelenti, hogy feltétlen bizalom jellemzi a beteget a gyógyító sámán irányába, aki természetesen a kulturálisan adott elvárásoknak megfelelően viselkedik: megszervezi a gyógyító rítust, annak főszereplője, és ha kell, a megváltozott tudatállapot előállításán is munkálkodik. Ezt elsősorban saját magában tudja létrehozni, de a páciens is olyan állapotba kerül, vagy kerülhet, amelyben az endorfinok termelése megemelkedik, s ezáltal a beteget kondicionálja a gyógyításra. A mitikus („lehetséges világ” – vö. HOPPÁL, 2000, 32.) világnép értékeinek megfelelően jelképes gyógyításra kerül sor, melynek során az egyén a saját kultúrájába való bekapcsoltság érzését éli át erős emocionális hatás alatt, s a sámán rituálé közben még mélyebben átérzi a közösséghez tartozás élményét, melynek gyógyító hatása van.

Ahhoz, hogy jobban megérthessük a jakutok körében tapasztalt fellendülést a hagyományos elemeket használó gyógyítás területén, érdemes meghallani a modern pszichoterápiás orvosi gyakorlat hangját és véleményét a rituális gyógyításról. Mert tulajdonképpen erről van szó a sámángyógyítók és központok esetében. Amikor egy magyar kutatókból álló csapat (FRECSKA – CSÖKLI – NAGY – KULCSÁR, 2004) összefoglalta a vonatkozó külföldi szakirodalom és a saját kutatásaikból adódó eredményeket, abból indult ki, hogy a társadalmi kötelékek igen fontosak az egészséges emberi fejlődésben, és a közösségi, családi kapcsolatok felbomlása lelki zavarokhoz és más pszichés betegségekhez vezet. Azt a súlyos traumát, melyet a mai városi ember, és különösen a hagyományok közegéből kiszakított ember él meg a nagyvárosi lét szorításában, éppen azáltal lehet orvosolni, hogy felújítjuk a rituális gyógyító gyakorlatot, ami egyúttal megerősíti a közösségben az összetartozás élményét, az egyénben pedig erősíti az önazonosság tudatát.

Az újabb kutatásokban van azonban egy valódi újdonság is, nevezetesen hogy ennek az egész folyamatnak megtalálták az „anyag”, pontosabban pszichofizikai és biokémiai alapját. Arról van szó ugyanis, hogy felfedezték a gyógyító (sámán)szertartások stresszoldó hatását, melynek neurobiológiai magyarázatát az emberi szervezet által termelt anyag, az endorfinok szolgáltatják. Az endogén opioid peptidiek a megerősített mozgás (a transztánc, vagy akár a hosszútávfutás) esetén valamiféle extázishoz hasonló állapotot idéznek elő a tudatban, és csökkentik a fájdalomérzetet.⁵ Kísérletileg kimutatták, hogy már a születés pillanatától megemelkedett endogén opiát szint elősegíti az anyához való kötődést, és később is enyhíti a szeparációs szorongást, vagyis nagy a szerepe a primer szociális kötődés kialakulásában. Ebben a mechanizmusban jön létre a bizalom élménye és végül a pozitív szociális tapasztalatok alakítják ki az identitást, amelyet a kulturálisan

⁵ Erről szólt egy Montréalban tartott konferencia még az 1980-as évek elején, melynek témája a *Sámánok és az endorfinok* volt. Vö. PRINCE, 1982.

megtanult hiedelemrendszer csak megerősít. Ezért lehet aztán a beavatási szertartásoknak katartikus hatása a fiatal betegekre.⁶

A fentiek fényében teljesen érthető, hogy a szaha köztársaságban az elmúlt évtizedben egyre jobban megerősödtek azok a közösségi rítusok, vagy egyszerűen csak összejövetelek, amelyek korábban be voltak tiltva, de a politikai változások hatására ma már hivatalosan is megtarthatók. Vagyis egyfajta társadalomgyógyítás (social medicine – BALZER, 2004) is folyik. Ez annál is érdekesebb, mert az ilyen kulturális revitalizációs mozgalmak általában nem mindig sikeresek, a jakutok körében viszont úgy tűnik, hogy egyre erősödnek. Ez persze betudható annak is, hogy a szocializmus építésének materialista életszemlélete után az emberek nagy része a spirituális értékek felé fordult. Különösen így van ez a posztszovjet Szibériában, ahol a közember életszínvonala és életbiztonsága az amúgy sem magas szintről még mélyebbre süllyedt. Így aztán a különféle vallási mozgalmak és térítések együtt jelentkeznek az újraéledő helyi nacionalizmussal. (2000-ben, amikor Jakutskban jártam, éppen úgy találkoztam a mormon egyház térítőivel, mint német evangélikus misszionáriusokkal, továbbá a Hit Gyülekezetének szervezését is megkezdték a szaha fővárosban.)

Fontosabbnak tartjuk azonban, hogy a nyári nagy fesztivál (*yhyjax*) alkalmával hatalmas tömegek jönnek össze azért, hogy órákon keresztül együtt táncoljanak, énekeljenek egy nagy szabad téren. Ezek az alkalmak régebben a nemzetség szent hegyéhez kötődtek, mára viszont hivatalos nemzeti ünneppé lettek. Újabban, vagyis az 1990-es évek közepétől feltűnt egy új mozgalom is egy fiatal szaha értelmiségi, Anatolij Jurjevics Mihajlov vezetése alatt, aki Kyta Baaly néven indította ezt a régi szaha mitológiai-vallási elemeket, és a kereszténység motívumait ötvöző mozgalmát. Jézus Krisztus fiának tartja magát a mozgalom vezetője (vö. KSZENOFONTOV, 1929b), aki az elmúlt évek krízis időszakában tűnt fel megváltó nézeteivel. Mozgalma jó példája a szinkretizmusnak, amely a sámánság elemeit is bevonta a mozgalom építésébe. A furcsa sámán jelmezben megjelenő vezető magát egyfajta messiásnak és a női termékenység nagy tisztelőjének tartja, aki imádságai során, áldásosztás (*algys*) közben kumiszt hint a szent fa körül álló hívőkre (vö. BALZER, 2004, 198–203.). Azt tartja magáról, hogy ő a régi fehér sámánoknak az utóda, mert neki csak jóakarató segítő szellemei vannak. Magát a magas ég leszármazottjának tekinti és szertartásait gyakorta a nyílt tűz mellett végzi. Érdemes idézni az orosz sámánkutató egyik kitűnő tudósának véleményét:

Szibériában elsősorban az altaiaknál, a tuvaiknál, a burjátoknál és a jakutoknál voltak úgynevezett fehér sámánok. Elsősorban terminológiai volt meg a fehér-fekete sámán megkülönböztetése, vagy ahogy a tuvaik mondják 'fehér járású' és 'fekete járású' sámánok működ-

⁶ Az amerikai indián fiatalok társadalmi reintegrációjáról lásd JILEK, 1982.

tek. Ez a megkülönböztetés a népek világnézeti alapját alkotó sajátos filozófiájukban gyökerezik. A jakutok a társadalmi fejlődés magasabb fokára jutottak el, szemben a szomszédos népekkel, kiváltképpen a tuvaiakkal szemben, és az is világos, hogy a nagy vallások, elsősorban a pravoszláv vallás nagyon erősen közrejátszottak a samanizmus felbomlásában. Ennek eredménye, hogy jakut földön mára már nagyon zavaros az elképzelés a fekete és fehér sámánságról. Archaikus formájában mindez jellemezhető úgy, hogy a felső világ és az emberek által benépesített világ szolgálója a fehér sámán, míg a fekete sámán az alsó világbeli gonosz lényekkel tartott kapcsolatot. Ez az elgondolás feltehetően meg volt régen a jakutoknál is. Érdekes azonban, hogy a népi kultúra fejlődésével valószínűleg bekövetkezett az a változás, hogy a sámán munkája a kultikus tevékenység valamilyen más formájába alakult át, s így a sámánok a felső isten szolgálatát ellátó papokká alakultak át. Ezért mondja számos kutató, hogy a fehér sámán már nem sámán, hanem a kultusz papja. De a fehér sámán nem nevezhető a szó keresztény értelmében papnak, hanem csak pogány papnak, pontosabban áldozónak.⁷ (5. kép)

5. kép Fehér sámán napköszöntő éneket mond hajnalban.

⁷ Baszilov a 'szvjescsenyik' és 'zsrec' szavakat használta. A V. N. Baszilovval való beszélgetés és egy 'fehér sámán' hajnali szertartása látható a *Sámánok földjén* című filmben. Készült 1994-ben, Jakutszk – rendezte: Hoppál Mihály és Nádorfi Lajos.

Ennek az új típusú társadalom- vagy közösséggyógyításnak van egy másik, nemrégiben indított mozgalma, amelyet a Földanya nevével fémjeleznek és hirdetnek. Ennek elindítója Dora Innokentyevna Kobiakova, aki ma már az egész köztársaságban ismert és nagyon sok páciense van, a szóbeszéd szerint még a köztársasági elnököt is gyógyította. Az egyik legerősebb gyógyító hírében áll és mivel az általa végzett rítusokon szabad a megjelenés, igen nagy tömegeket mozgósít. Azt hirdeti, hogy csak azokat az embereket tudja meggyógyítani, akiket a Természet erre kiválaszt. Az a meggyőződése, hogy a gyógyító erő a földből jön, és annak energiája állítja helyre az egészséget. Ő maga csak segíti a jó energiák eljutását a betegekhez. A társadalom legkülönbébb rétegeiből jönnek hozzá gyógyítás céljából, és nagyon érdekes, hogy az amerikai indiánok körében oly jól ismert és jól dokumentált, „a betegség kiszívását jelképező” gyógyító eljárásokat ő is használja. Fontos elgondolása, amelyet nagy meggyőződéssel terjeszt hívei körében, hogyha valami nem jól megy, a természet időről-időre jelzést ad az embereknek nagy tüzek és áradások formájában. A természet figyel minket és figyelmeztet, mégpedig arra, hogy próbáljunk harmóniában élni a környezettel. Amennyiben a természetet megsértjük, az azonnal válaszol, például az áradások keserű könnyeivel (BALZER, 2004, 207.).

1991 óta, ahogy már említettük, elindult a nagy nyárközépi fesztiválok évente ismétlődő sorozata, melynek egyik célja éppen a természet virágzásának és megtisztításának a rituális megerősítése volt. 1991-től június 21-ét hivatalos állami ünnepként tartják meg a szaha köztársaságban, azzal a céllal, hogy jelképesen biztosítsák az emberek és a természet termékenységét, valamint a ciklikus egyensúlyt. Ez tulajdonképpen a nyári napforduló ünnepe, ahol mindenki megtisztulhat, és ekkor kerül sor a nagy közös táncra is, de régebben ez volt a fiatalok találkozásának és a párválasztásnak is a lehetősége az egymástól távol élő rokonság, a nagycsalád, vagy egész nemzetségek számára. A mozgalmat indító Dora nem tartja magát forradalmárnak, de még csak vallásalapítónak sem, hanem a szaha hagyományok felújítójának. Egész egyszerűen csak azt szeretné, hogy a közösségen belüli és a különféle közösségek közötti diszharmónia eltűnjön, mert csak ezáltal biztosítható a szaha nép továbbélése.

Jellemző tehát a mai jakut helyzetre, hogy igen erős szocio-spirituális mozgalmak nyertek teret a lepusztult poszt-szovjet valóságban, a birodalom perifériális körzeteiben. Noha a nyárközépi fesztivál felújítását annak idején a vezető folklórkutatók támogatták (A. Gogolev, E. Romanova, V. Jakovlev), ezek az újabb mozgalmak már alulról szerveződnek, és jól mutatják a korunkat jellemző gondolkodásbeli eklekticizmust, amelyben szinte kritika nélkül egymás mellé kerülhetnek a kereszténység, az amerikai newage elemei, a régi samanizmus, a hagyományos jakut mitológia és világkép, az animisztikus elképzelések és a termékenységkultusz elemei. A posztmodern kor így hoz létre mozgalmakat, új messiásokat és neosámánokat. Mindezek együtt és külön-külön is érdekes kutatási terepet jelenthetnek az etnológus számára.

A sámánok ma

A szaha köztársaságban van még egy figyelemre méltó jelenségcsoport, melyet érdemes közelebbről is szemügyre venni. Ez pedig a képzőművészet, amelynek képviselői gyakorta fordultak a sámánság témáihoz, hogy abból nyerjenek ihletet. Már a 20. század elején is megjelent a sámán alakja a képzőművészetben, egy orosz származású festő készítette az egyik leghitelesebb sámánábrázolást, melynek minden részlete akár történeti forrásként is felhasználható (vö. IVANOVA-UNAROVA, 2000, 2004). Egy külön monográfia is megjelent a jakut képzőművészet sámánokat ábrázoló alkotásaiból, és annak idején, az 1992-ben tartott konferencia alkalmából ezekből az alkotásokból önálló kiállítást is rendeztek. Az alkotók közül kiemelkedik Tyimofej Sztjepanov életműve, aki egész sorozatot szentelt a jakut mitológiai jelenségek és a sámánság ábrázolásának (6. kép). A vele készített beszélgetés során

6. kép Tyimofej Sztjepanov jakut festő képei (az 1990-es évek elejéről).
„A sámán arca” a kép címe.

elmondta, hogy az 1990-es évek elején kezdett el mélyebben foglalkozni a sámán témával, melynek eredményeként egy tucat képen festette meg azt, amit gyermekkorában hallott a jakut sámánokról. Nevezetesen hogy a sámánjelöltet felavatása előtt furcsa alvilági szörnyek darabokra szedik, majd a felavatás után újra összerakják. A sámán arcát egyik képen több szemmel ábrázolta a jakut festő, jelezni akarván, hogy a sámánok különleges tudással rendelkeznek. Külön képeket szentelt a sámánok égi és alvilági utazásainak, egyik műve pedig megörökítette a jellegzetes sámán temetkezési szokást, mely szerint a sámánt soha nem a földre, vagy ásott sírba, hanem a levegőbe, oszlopokon álló koporsóba helyezték. (7. kép)

7. kép A sámán sírja, a levegőbe temették a sámánokat.

Sztyepanov elmondta: Az én gyerekkoromban természetesen minden nagyobb faluban voltak sámánok, férfiak vagy nők, jók vagy rontók, de nyíltan nem kamláltak. Titokban, rejtve dolgoztak, elmentek az erdőbe, vagy messze a tajgába és ott foglalkoztak a lelkekkel. Nyíltan soha sem kamláltak akkoriban. Egy igazi sámánt azonban még ismerem, aki a forradalom előtt még működött, őt Nyikita Parfjonovnak hívták, ezt a nevet a keresztségben kapta, de az igazi neve Kojusz

vagyis Nyúl-Sámán volt. Őt a tudósok is faggatták, többször ellátogattak hozzá a falujába, filmre vették szertartásait, megörökítették énekét, meg ahogy a szellemekkel beszélt. Felgyűjtötték a tudását (...). Az egyik képem címe *Szertartás a felső világnak*. A felső világba akkor repült a sámán, ha valaki beteg volt. A sámán tulajdonképpen azért ment a felső világba, hogy erőt szerezzen. A felső istenekhez, a jó erőkhöz, vagy a gonosz lelkekhez fordult, mert az emberek hite szerint ezek rabolják el az emberek lelkét, s abba az ember belebetegszik. A kamlálás azt jelenti, hogy a sámán kitudja, hogy milyen erők rabolták el a lelket, fentről bocsátkoztak-e alá, vagy az alsó világból jöttek-e fel, hogy elrabolják az ember lelkét. Ha megállapította, hogy fentről valók a szellemek, akkor a szertartás a felső világnak szólt: véres áldozatot mutatott be a sámán az ottani erőknél, lovat áldozott. Vagyis véres áldozatként csak lovat áldoztak a felső erőknél. Ha az alsó világnak szólt az áldozat, szarvasmarhát áldoztak, tehenet vagy bikát. A felső világnak sohase áldoztak szarvasmarhával. (Sztyeapanov festővel folytatott interjú egy részlete látható a *Sámánok régen és ma* című filmem második részében.) (8. kép)

8. kép Sztyeapanov festménye a sámán utazásról.

Tyimofej Sztyeapanov képei a maguk realista, és egyúttal szürrealista látásmódja miatt ma már nemzetközi hírnevet szereztek a festőnek. Elmond-

ható, hogy ezek a képek hiteles megjelenítései a jakut sámánság legfontosabb motívumainak. A kapcsolódó mitológiai jelenségeket bemutató képek pedig a bonyolult szaha mitikus világkép kitűnő illusztrációi. Megkockáztatjuk azt az állítást, hogy évtizedek múltán ezek a vizuális dokumentumok a jövő nemzedékek nevelésének, a hagyományok megismertetésének hasznos eszközei lesznek, melyeket a művész hazájában talán kevésbé értékelnek napjainkban. Értékük viszont egyre emelkedni fog a jövőben, mivel a közösség által megőrzött szellemi kulturális örökség részét képezik. A képzőművészet más ágai is felkapták az utóbbi években a sámán témát, és a legkülönbözőbb emléktárgyak, apró szobrok, ékszerek formájában a kulturális export tárgyai lettek.

A nyilvánvaló folklorizmus, melynek fellendülését két látogatásom között is jól érzékelhettem, a turisták számára is egyre vonzóbbá teszi ezt a távoli országot. A javuló infrastrukturális feltételek, az egyre jobb minőségű szállodák mellett az álnépviselőbe öltözött „folklór” együttesek (9. kép) mind több helyi lakos számára jelentik az etnikus identitás megerősítését. Míg korábban, a kommunista hatalomátvételtől számítva egy nemzeti jegyeitől megfosztott „homo szovjetikus” megteremtésén fáradozott a hiva-

9. kép Tűzgyújtás a hegy szellemének, a fakupában (*csorōn*) kumisz volt.

talos politika, most végre a helyi jellegzetességek megbecsülésének ideje jött el. Éppen ezért nem véletlen, hogy megfigyelhető a sámánság exportja, így a volt szovjet köztársaságok soha nem látott tárgyi gyűjteményei európai múzeumok termeiben kerülnek kiállításra. Ebből az alkalomból a

tárgyakat sámánok is elkísérik, vagy legalábbis olyan fiatalok, akik egy-egy idősebb mester hatására maguk is a mesterség folytatói kívánnak lenni a jövőben. Így Fjodor Afanaszij sámán-színész stúdiójában több fiatal is tanult az elmúlt évtizedben, akik egyrészt a színészmesterséget, másrészt a sámán énektechnikát, a sámántánc mozdulatait, a dobolás ritmikáját sajátították el a mestertől. Az ő egyik tanítványa kísérte el a jakutszki múzeum kiállítását néhány évvel ezelőtt Lengyelországba, Poznan városába, ahol a kiállítás megnyitása alkalmával a fehér sámán ruhájában egy rövid áldó énekkel és füstölős tisztítással nyitotta meg a kiállítást. (10. kép) A városi közönség

10. kép A megnyitó előtti tűzáldozat bemutatása. (2000. augusztus)

nagy ámulatára a jakut küldöttség egy rövid körtáncsal is szórakoztatta a közönséget, mintegy megmutatva a távoli kultúra erejét. A kulturális tőkének ez a nyilvánvaló exportja mintegy modellként szolgál azoknak a folyamatoknak a megértéséhez, amelyeket a globalizáció által áthatott posztmodern

világban nap mint nap megtapasztalhatunk, nevezetesen hogy a lokális értékek a világpiacon is hatékonyan működnek, belső erejükből keveset veszítve, érzelmileg magukkal tudják ragadni a közönséget. Ez a lényege annak az elgondolásnak, hogy felépíthető egy multikulturális világ – az UNESCO szerint is –, amelyben a kisépek kultúrái békében élhetnek egymás mellett, mutathatják fel értékeiket és kápráztathatják el az idegent.

IRODALOM

ALEKSEEV, N. A.

1984 *Helping Spirits of the Siberian Turks*. In: HOPPÁL Mihály (szerk.): *Shamanism in Eurasia* 2. 268–279. Göttingen, Herodot.

АЛЕКСЕЕВ, Н. А.

1975 *Традиционные религиозные верования Якутов (в XIX – начале XX в.)*. Новосибирск, Наука – Сибирское отд.

1978 *Общее в ранних формах религии Якутов и Тувинцев*. In: *Этнография народов Алтая и Западной Сибири*. 199–214. Новосибирск, Наука.

1980 *Ранние формы религии тюркоязычных народов Сибири*. Новосибирск, Наука – Сибирское отд.

1984 *Шаманизм тюркоязычных народов Сибири (опыт ареального исследования)*. Новосибирск, Наука – Сибирское отд.

1992 *Традиционные религиозные верования тюркоязычных народов Сибири*. Новосибирск, Наука.

BALZER, Marjorie

1993 *Two Urban Shamans: Unmasking Leadership in Fin-de-Soviet Siberia*. In: MARCUS, G. (szerk.): *Perilous States: Conversations Uncertain Transitions to the Next Century*. 131–164. Chicago, University of Chicago Press.

1999 *Shamans in All Guises: Exploring Cultural Repression and Resilience in Siberia*. *Curare*, 22, 129–134.

2004 *Social Medicine? Shamanic Movements in Siberia*. In: LEETE, A. – FIRNHABER, P. (szerk.): *Shamanism in the Interdisciplinary Context*. 196–214. Boca Raton, Florida, Brown Walker Press.

FRECSKA Ede – CSÖKLI Zsolt – NAGY Alexandra – KULCSÁR Zsuzsanna

2004 *A terápiás kapcsolat neurofenomenológiai elemzése a rituális gyógyításban*. *Neuropsychopharmacologia Hungarica*, VI, 3, 133–143.

GOGOLEV, A. M. szerk. (ГОГОЛЕВ, А. М.)

1992 *Шаманизм как религия: генезис, реконструкция, традиции*. (Тезисы докладов.) Якутск, Якутское Гос. изд.

HOPPÁL Mihály

1993 *A samanizmus kutatása napjainkban*. *Valóság*, 36, 1, 91–107.

- 2000 Mytho-poetic and Mytho-logic. In: HOPPÁL Mihály: *Studies on Mythology and Uralic Shamanism*. 21–37. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- IVANOVA-UNAROVA, Zinaida
 2000 *Images of a Shaman*. Yakutsk, Bichik, National Publishing House.
 2004 Shamanism and Contemporary Art of Sakha. In: LEETE, A. – FIRNHABER, P. (szerk.): *Shamanism in the Interdisciplinary Context*. 191–195. Boca Raton, Brown Walker Press.
- JILEK, W. G.
 1982 *Indian Healing: Shamanic Ceremonialism in the Pacific Northwest Today*. Surrey, Hancock House.
- KSZENOFONTOV, G. V. (КСЕНОФОНТОВ, Г. В.)
 1929а *Культ сумасшествия в урало-алтайском шаманизме. (К вопросу об умирающем и воскресающем божестве)*. Иркутск, Власть Труда.
 1929б *Хрестес. Шаманизм и христианство (факты и выводы)*. Иркутск.
 1930 *Легенды и рассказы о шаманах у якутов и бурят*. Москва.
 1992 *Шаманизм (Избранные труды)* ДЯЧКОВА, А. Н. (szerk.) Якутск, Север-юг.
- РОПОВ, А. А. (ПОПОВ, А. А.)
 1932 *Материалы для библиографии русской литературы по изучению шаманства северо-азиатских народов*. Ленинград, Институт народов Севера ЦИК СССР.
 1947 Получение 'шаманского дара' у вилуйских якутов. *Труды Института этнографии, новая серия* 2. Москва–Ленинград.
 1968 How Sereptie Djaruoskin of the Nganasans (Tavgi Samoyeds) Became a Shaman. In: DIÓSZEGI Vilmos (szerk.): *Popular Beliefs and Folklore Traditions in Siberia*. 137–145. Budapest, Akadémiai Kiadó.
 1981 Шаманство у долган. In: ВДОВИН, И. С. (szerk.): *Проблемы истории общественного сознания аборигенов Сибири (по материалам второй половины XIX – начала XX в.)* 253–264. Ленинград, Наука.
 1984 *Нганасаны. Социальное устройство и верования*. Ленинград, Наука.
- PRINCE, Raymond (szerk.)
 1982 Shamans and Endorfines: Hypothesis for a Synthesis. *Ethos*, 10, 4, 409–423.
- SIEROSZEWSKI, W.
 1901 The Yakuts. (Az orosz eredeti rövidített fordítása: W. G. Summer) *Journal of the Royal Anthropological Institute*, XXXI, 65–110. (Az orosz eredeti: *Jakuti*. Szt. Petersburg, 1896, reprintje: 1993.)

- SZERÖSEVSZKIJ, V. L. (СЕРОШЕВСКИЙ, В. Л.)
 1993 *Якуты. Опыт этнографического исследования*. Москва, Российская политическая энциклопедия.
- SZTAVVINOV, A. SZ. (САВВИНОВ, А. С.)
 1995 *Человек через призму 'Кут-сюр'* Якутск.
- УТКИН, К.
 1996 The Kut-sur Philosophy. *Anthropology and Archeology of Eurasia*, 35, 2, 33–56.
- VAN DEUSEN, Kira – HOPPÁL Mihály
 2002 Conference on Musical Ethnography of the Manchu–Tunguz Peoples. Yakutsk, August 17–23, 2000. *Shaman*, 10, 1–2, 194–198.
- VASZILJEV, V. N. (ВАСИЛЬЕВ, В. Н.)
 1909 Изображения долгано-якутских духов как атрибуты шаманства. *Живая старина*, XVIII. 2–3. 269–288. Москва.
 1910 Шаманский костюм и бубен у якутов. *Сборник МАЭ*, VIII, 1–50. С.–Петербург.
- VITASEVSZKIJ, N. (ВИТАШЕВСКИЙ, Н.)
 1890 Материалы для изучения шаманства у якутов. *Записки Восточно-Сибирского отдела ИРГО по этнографии*. Иркутск. II, 2, 36–48.
- WALKER, Marilyn
 2004 Integrating Medicines in Sakha: Alexandra Chirkova, Medical Doctor and Shaman's Daughter. *Shamanism*, 17, 1, 11–17.
- ŽORNICKAJA, M. Ja.
 1978 Dances of Yakut Shamans. In: DIÓSZEGI Vilmos – HOPPÁL Mihály (szerk.): *Shamanism in Siberia*. 299–307. Budapest, Akadémiai Kiadó.

FILMOGRÁFIA

- Sámánok: régen és ma*. 1994 (I–II. rész) (35'+45') videó. Írta és rendezte: Hoppál Mihály. Montázs: Kovács Béla. Bemutató: 1994. október. 18. Margaret Mead Film Festival, New York.
- Sámánok földjén*. (Jakutia, Szaha Köztársaság) 1994 (54') videó. Rendezte: Hoppál Mihály és Nádorfi Lajos.

MIHÁLY HOPPÁL

SHAMANS AND THE SAKHA IDENTITY

Among the Sakha (Yakut) people, the shamans' case has been a political question from the beginning of the Soviet era up to today. Shamans were the keepers of traditions, of old faith and oral epic (mythological) traditions. By employing their skills almost daily, they ensured the continuation of folk culture. Therefore it is not by accident that from the 1930s the local oppressive bodies began to persecute them. Hundreds of shamans ended up in concentration or forced labour camps.

In spite of these circumstances, shamans were not completely wiped out, and at the beginning of the 1990s, as the grasp of the ideological oppression eased, they immediately appeared again. While previously they had only been taken to folk song festivals, in recent years they have again been permitted to work, primarily as healers. In 1992, when the author visited the Sakha Republic, he found that the shamans, previously persecuted, appeared again and were practicing their healing arts. The author's Sakha colleagues immediately recognized the ideological importance of shamans. The cultural-political movements, i.e. the conscious preservation of tradition, or more precisely, the revival of tradition are constantly observed among the Sakha people.